

Kā neapmaldīties trijās priedēs jeb daži komentāri par likumu terminiem

Dr.iur. Artūrs Caics, SIA "WALLESS zvērinātu advokātu birojs", zvērināts advokāts

Plaši zināmais teiciens "apmaldīties trijās priedēs" liek aizdomāties – kā gan tas iespējams? Šie vārdi nav jāuztver burtiski, jo tā ir idioma jeb vārdu savienojums, kura nozīme atšķiras no tā atsevišķo vārdu nozīmes. Latviešu valodas nezinātājam teiciena izprašana varētu radīt grūtības. Taču šādas grūtības var sagādāt ne vien idiomās, bet arī likumi un citi normatīvie akti.

Proti, likumos lietotie jēdzieni un termini var atšķirties no to lietojuma sadzīvē vai pat citos normatīvajos aktos lietotajiem vārdiem. Ja idiomās nezināšana var būt nekaitīga, tad likuma teksta nezināšana var radīt neērtības un pat negatīvas sekas, jo sevišķi gadījumos, kad tas skar personas pienākumus un saistības. Likuma lasītājam ir jāuzmanās, lai "neiebrauktu auzās".

Raksts ir veltīts jautājumam par likumu tekstos lietoto terminu neskaidrību un daudznozīmību, un tā mērķis ir vērst uzmanību uz nepieciešamību rūpīgi lasīt likuma tekstu un noskaidrot šī teksta būtību, skatot to kopsakarā ar citiem normatīvajiem aktiem un tiesību avotiem.

Tiesiskā sistēma, tiesību sistēma, tiesību norma – likums

Pirms pievērst uzmanību raksta pamatjautājumam par likumos lietotajiem jēdzieniem un terminiem, nepieciešams sniegt īsu pārskatu par likumiem un tiesībām nedaudz plašākā kontekstā. Jāņem vērā, ka neviena likums nepastāv pats par sevi, bet ir daļa no plašākas sistēmas.

Svarīgi izdarīt atrunu, proti, raksta ierobežotā apjoma dēļ vairāki sarežģīti teorētiski jautājumi, kas skar "tiesisko sistēmu", "tiesību sistēmu", "tiesību normu", "tiesību principus" un "tiesību interpretācijas un piemērošanas metodes", ir skaidroti vienkāršā

un lakoniskā veidā, nepretendējot uz padziļināti zinātniskas analīzes atspoguļojumu, jo tas nav raksta mērķis.

Runājot par sistēmu, vispirms ir jāatzīmē tiesiskā sistēma, kas strukturētā veidā aptver daudzus dažādus ar tiesībām saistītus elementus:

- tiesību avotus, arī normatīvos aktus, kas pieņemti (izdoti) vai kā citādi ir saistoši valstī;
- visas institūcijas, kuras jebkādā veidā ir saistītas ar tiesību jaunradi (tajā skaitā tautu, likumdevēju) un piemērošanu (tajā skaitā tiesu, administratīvās institūcijas);
- visu to tiesisko attiecību kopumu, kas radies un pastāv šajā sistēmā.

No tiesiskās sistēmas atsevišķi ir izdalāma tiesību sistēma, kas aptver tikai noteiktu daļu no tiesiskās sistēmas, proti, tiesību avotos atspoguļotās rakstītās (tas ir, likumdevēja pieņemtas) un nerakstītās tiesību normas (tas ir, tiesību principus).

Likumdevēja patiesā griba un likuma mērķis ne vienmēr būs skaidri un viennozīmīgi konstatējams. Šī iemesla dēļ ir izstrādātas vairākas tiesību normu interpretācijas jeb iztulkošanas metodes

Savukārt tiesību normas ir tiesību sistēmas pamatelementi.

Tiesību norma ir vispārīgs, abstrakts, vairākas reizes piemērojams un saistošs regulējums. Tiesību norma var būt ietverta jebkurā ārējā normatīvajā aktā, kuru noteiktā procesuālā kārtībā atbilstoši piešķirtai kompetencei ir izdevis attiecīgs subjekts. Tas nozīmē, ka tiesību norma var būt ietverta arī likumā, bet likums cita starpā var tikt saprasts kā viena tiesību norma vai arī vairāku tiesību normu kopums, kas formulēts rakstveidā un pieņemts atbilstošā kārtībā.

Tādējādi redzams, ka tiesības ir vienota, organizatoriski un saturiski saskaņota un vienlaikus sarežģīta sistēma, kuras pamatā ir tiesību normas un likumi.

Tiesību interpretācijas metodes

Ja tiesību norma ir ietverta likumā, tad tā ir formulēta rakstveidā. Tomēr ar vārdiem viss nav tik vienkārši, un tie paši var sevi var neatklāt savu patieso nozīmi. Līdzīgi arī ar likumiem, kuru teksts ir tikai tā satura ārēji redzamais ietvars. Savukārt likumdevēja patiesā griba un likuma mērķis ne vienmēr būs skaidri un viennozīmīgi konstatējams. Šī iemesla dēļ ir izstrādātas vairākas tiesību normu interpretācijas jeb iztulkošanas metodes, ar kuru palīdzību ir iespējams atklāt likuma teksta nozīmi.

Pamatā izmanto četras metodes, ar kurām tiesību normas jēga tiek noskaidrota šādā veidā:

- gramatiskā – skata no valodnieciskā viedokļa;
- sistēmiskā – vērtē saistībā ar citām tiesību normām;
- vēsturiskā – ņem vērā apstākļus, uz kuriem pamatojoties norma radīta;
- teleoloģiskā – pamatojas uz lietderīgu un taisnīgu mērķi, kas ar attiecīgo tiesību normu jāsasniedz.

Pašsaprotami, ka vispirms ir jāizmanto gramatiskā metode, lai atklātu “likuma burtu”, taču nereti ar šo metodi nepietiek, jo “likuma gara” noskaidrošanai ir nepieciešams izmantot arī citas metodes. Tas nozīmē, ka var sākt ar likuma teksta analīzi (šaubu gadījumā var lūgt Latviešu valodas aģentūras atzinumu), bet pēc tam aplūkot šo likumu sasaistē ar citiem likumiem, tad izskatīt šī likuma sagatavošanas materiālus, piemēram, anotāciju, sēžu stenogrammas, un noskaidrot mērķi, kāds ar šo likumu jāsasniedz (ieteicams izvērtēt tiesu nolēmumus un juristu publikācijas).

Līdz ar to katram, kurš saskaras ar likumiem, ir vēlams paturēt prātā attiecīgās metodes, jo vienīgi ar to pareizu pielietošanu ir iespēja justies drošāk par pareizu likuma izpratni.

Terminu praktiski skaidrojumi

Ir sastopami daudzi un dažādi gadījumi, kad likuma teksts var radīt neizpratni un neskaidrības. Šajā rakstā ietverti tikai pāris šādi piemēri vispārīgam ieskatam.

Viens termins vienā likumā

Pieļaujams, ka ikvienam ir skaidrs, ko nozīmē vārds “mežs”, piemēram, tā ir vieta, kur līdzās aug vairāki koki. Reti kurš ikdienā aizdomājas par koku skaitu, to raksturojošām pazīmēm, lai saprastu, kad attiecīgo vietu var uzskatīt par mežu. Tomēr attiecībā uz meža apsaimniekošanu un izmantošanu ir pieņemts īpašs likums – Meža likums, kura [1.panta](#) 1.daļas 34.punktā “mežs” ir skaidrots, sniedzot konkrētas pazīmes, tajā skaitā, bet ne tikai mežu definē kā ekosistēmu, kur galveno audzi veido koki, kuru augstums var sasniegt vismaz 5 metrus, un kuru vainagi veido vismaz 20% no mežaudzes aizņemtās platības.

Šis skaidrojums dod iespēju labāk izprast citos normatīvajos aktos ietverto regulējumu, kas skar mežu, tajā skaitā Krimināllikumā (KL) noteiktos noziedzīgos nodarījumus pret dabas vidi. Piemēram, KL [107.](#) un [108.pantā](#) ir noteikta kriminālatbildība par meža dedzināšanu, iznīcināšanu un bojāšanu. Tā kā KL nav ietverts skaidrojums terminam “mežs”, attiecīgo pantu izpratnei ir nepieciešams pievērst uzmanību Meža likumā nostiprinātajai definīcijai.

Termina likumā vispār nav

Turpinot meža tēmu, var vērst uzmanību uz KL [109.panta](#) 1.daļu, kur kriminālatbildība ir paredzēta par patvaļīgu koku “ciršanu”. Te rodas jautājums, vai patvaļīga koku “zāģēšana” arī ir kriminālsodāma rīcība? Atbildi nevar atrast likumā, tomēr to ir sniegusi gan tiesa (judikatūrā), gan arī tas ir skaidrots tiesību zinātnē (doktrīnā). Proti, atbilde ir apstiprinoša, jo KL izpratnē ar “patvaļīgu ciršanu” ir saprotama koku atdalīšana no augšnes ar “jebkādiem paņēmieniem” un “bez attiecīgas atļaujas”.

Papildu avoti palīdz noskaidrot saturu arī tādiem terminiem, kas normatīvajos aktos vispār nav skaidroti. Piemēram,

Civillikuma [1415.pants](#) paredz, ka par tiesiska darījuma priekšmetu nevar būt darbība, kas ir pretēja “labiem tikumiem”. Šis termins ir tā sauktais atklātais juridiskais jēdziens, kura satura konkretizācija atstāta tiesību piemērotāja ziņā, un kurš šajā sakarā var izmantot gan tiesu nolēmumos, gan tiesību zinātnē paustās atziņas, gan arī citus avotus.

Viens termins vairākos likumos

Ir gadījumi, kad viens termins vienlaikus skaidrots vairākos likumos. Kā uzskatāmu piemēru var minēt terminu “amatpersona”, kas cita starpā ir definēts Valsts pārvaldes iekārtas likuma [1.panta](#) 8.punktā kā fiziskā persona, kura ir pilnvarota pieņemt vai sagatavot pārvaldes lēmumu, un Administratīvās atbildības likuma (AAL) [46.pantā](#) kā persona, kas atbilstoši kompetencei veic administratīvā pārkāpuma procesu. Savukārt, piemēram, KL [316.pantā](#) un likuma “Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā” [4.pantā](#) ir termins “valsts amatpersona”, attiecībā uz kuru ir sniegtas definīcijas un plašs, bet ne identisks dažādu amatu uzskaitījums.

Lai šādos gadījumos neapjuku, ir jāskatās uz to definīciju, kas nostiprināta likumā, kuru paredzēts piemērot konkrētās situācijas risinājumam. Piemēram, ja situācija ir tiešā veidā saistīta ar administratīvā pārkāpuma procesu, tad šajā procesā iesaistītā amatpersona ir definējama atbilstoši konkrēto procesu regulējošam AAL. Savukārt gadījumos, kad kāda persona atrodas interešu konflikta apstākļos, tad ir jāskatās uz likumu “Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā”.

Termins skaidrots citā likumā

Visbeidzot, jāmin gadījumi, kad piemērojamā likumā nav skaidrots termins, taču tas ir kādā citā likumā. Piemēram, Meža likuma [5.panta](#) 5.daļā ir noteikts, ka mežā bez ierobežojumiem var pārvietoties valsts amatpersona, pildot dienesta pienākumus. Meža likumā nav ietverta definīcija terminam “valsts amatpersona”,

taču, kā iepriekš minēts, šī termina skaidrojumu atkarībā no apstākļiem ir iespējams atklāt ar vairāku citu likumu starpniecību.

Likumdevējam ir pienākums pieņemt likumu pēc iespējas vienkāršākā un saprotamākā valodā, taču tas nav iespējams, jo daudzās jomās nepieciešams sarežģīts un tehnisks regulējums

Jāpatur arī prātā, ka ne vienmēr terminu var izprast ar citu likumu starpniecību, citreiz tas izdarāms ar vienā likumā ietvertu vairāku tiesību normu palīdzību. Piemēram, Meža likuma termina “mežs” skaidrojumā ietverts vārds “mežaudze”, kas savukārt kā atsevišķs termins ir plašāk skaidrots tā paša likuma [1.pantā](#) 1.daļas 31.punktā.

Rezumējot, jāatzīst, ka dzīvē iespējams saskarties ar dažādām sarežģītām situācijām:

- kad likumā lietots termins ir jāizprot, skatot vairākas šajā likumā ietvertas normas;
- kad termins nemaz nav definēts konkrētajā likumā, bet ir skaidrots citā normatīvajā aktā vai citā tiesību avotā, piemēram, judikatūrā, doktrīnā vai citur, piemēram, normatīvā akta izstrādes materiālos;
- kad viena jēdziena izpratne atšķiras dažādos normatīvajos aktos.

Likumi kļūst sarežģītāki

Satversmes [90.pantā](#) noteikts, ka ikvienam ir tiesības zināt savas tiesības. No vienas puses, likumdevējam ir pienākums pieņemt likumu pēc iespējas vienkāršākā un saprotamākā valodā. Taču, no otras puses, tas nav iespējams, jo mūsdienās daudzās jomās, piemēram, finanšu un nodokļu tiesībās, enerģētikas tiesībās, banku tiesībās, pensiju tiesībās, būvniecības tiesībās, nepieciešams sarežģīts un tehnisks regulējums, kuru cilvēkam bez speciālām zināšanām varētu būt grūtības pilnvērtīgi izprast.

Likumsakarīgs ir jautājums, kā lai neapjūk sarežģītajā tiesību sistēmā, neskaidrajos un daudznozīmīgajos likumu terminos?

Atbilde ir vienkārša – vēlams lūgt lietpratēja – jurista, advokāta, attiecīgās jomas eksperta, atbildīgās amatpersonas – atbalstu. Sevišķi tas attiecas uz būtisku jautājumu risināšanu. Jebkurā gadījumā ir jāievēro rūpība un jāapzinās tiesību sistēmas sarežģītība, lai nesanāktu “apmaldīties trijās priedēs”.